

УДК 911.3

**Денисик Г.І.**

*Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського*

## **Проблеми розвитку антропогенної географії в Україні**

Розглянуто проблему сучасного розвитку антропогенної географії як самостійної науки, але у складі природничої географії; зазначено, що антропогенна географія і антропогенне ландшафтознавство тісно взаємопов'язані між собою науки, однак об'єднувати їх дослідження не є доцільним. Показано, що антропогенна географія започаткована значно раніше ніж антропогенне ландшафтознавство, яке в Україні розвивається активніше. Проблеми розвитку антропогенної географії в Україні розділено на кілька груп: методологічні, науково-теоретичні, методичні, прикладні, організаційні та проблеми популяризації досягнень антропогенної географії. Зазначено, що при наявності багатого фактичного матеріалу, слабкий розвиток антропогенної географії в Україні зумовлений недостатньою увагою до її теоретичних основ. У подальших дослідженнях з антропогенної географії більше уваги необхідно звернути на процеси антропогенізації складових географічної оболонки – геосфер.

**Ключові слова:** антропогенна географія, розвиток, проблеми, антропогенізація, природнича географія, структура, перспективи.

**Денисик Г.И. Проблемы развития антропогенной географии в Украине.** Рассмотрена проблема современного развития антропогенной географии как самостоятельной науки, но в составе естественной географии; указано, что антропогенная география и антропогенное ландшафтоведение тесно взаимосвязаны между собой науки, однако объединять их исследования не является целесообразным. Показано, что антропогенная география основана значительно раньше, чем антропогенное ландшафтоведение, которое в Украине развивается активнее. Проблемы развития антропогенной географии в Украине разделено на несколько групп: методологические, научно-теоретические, методические, прикладные, организационные и проблемы популяризации достижений антропогенной географии. Отмечено, что при наличии значительного фактического материала, недостаточное развитие антропогенной географии в Украине обусловлено недостаточным вниманием к ее теоретическим основам. В дальнейших исследованиях с антропогенной географии больше внимания необходимо обратить на процессы антропогенизации составляющих географической оболочки – геосфер.

**Ключевые слова:** антропогенная география, развитие, проблемы, антропогенизация, география природы, структура, перспективы.

**Denysyk G. The problems of human geography in Ukraine.** The problem of modern human geography as an independent science, but in the natural geography; indicated that anthropogenic anthropogenic landscape geography and closely interrelated science, but to combine their study is not appropriate. It is shown that anthropogenic geography started much earlier than anthropogenic landscape, which in Ukraine is developing actively. The problems of human geography in Ukraine is divided into several groups: methodological and scientific-theoretical, methodological, applied, institutional and problems popularize the achievements of human geography. It is noted that the presence of significant factual material, insufficient development of human geography in Ukraine caused by insufficient attention to its theoretical foundations. In further studies of human geography more attention should be paid to the processes antropohenizatsiyi components geographic shell – Geosphere.

**Keywords:** anthropogenic geography, development, problems antropohenizatsiya, natural geography, structure, perspective.

**Наявність проблеми.** У порівнянні з антропогенним ландшафтознавством, антропогенній географії в Україні приділяється значно менше уваги. Основних причин дві: слабка розробка теоретичних основ розвитку антропогенної географії і, як не дивно, наявність численних і доступних фактичних матеріалів, які більше стимулюють розвиток наук складових антропогенної географії, таких як антропогенна геоморфологія, антропогенна геологія, агрокліматологія, промислова ботаніка та інші. Формування цих наук ще більше підкреслюють значимість розгляду наявних проблем слабого розвитку антропогенної географії, як науки, особливо її теоретичних основ.

**Аналіз попередніх досліджень.** Антропогеографічні дослідження, зокрема в країнах Західної Європи і США, розпочалися значно раніше (XVIII–XIX ст.), ніж дослідження антропогенних ландшафтів. У працях зарубіжних науковців, пізнання впливу людини на окремі компоненти й природу загалом, відноситься до культурної географії. Це прекрасно показано у низці публікацій відомих західноєвропейських авторів, таких як Ж. Дорст, Л. Баур і К. Вайнічке, Р. Парсон, Ж. Марш, П. Дювиньо і М. Танг та східноєвропейських дослідників Д.А. Арманда, А.І. Воєйкова, А.В. Сидоренка, Ф.М. Мількова. Варті уваги також праці В.В. Докучаєва, О.О. Ізмаїльського, П.А. Тутковського та інших науковців, що написані на межі антропогенної географії та антропогенного ландшафтознавства [1, 4]. Сучасних публікацій щодо проблем розвитку антропогенної географії поки що мало [2, 3, 4].

**Мета дослідження** – розглянути сучасні проблеми розвитку антропогенної географії в Україні, та, частково, можливі шляхи їх вирішення.

**Результати дослідження.** Проблема впливу людини на *компонентну природу* давно не нова. Опубліковані упродовж XIX – XX ст. праці зазначених раніше зарубіжних і вітчизняних вчених, хоча й присвячені, здебільшого, проблемам охорони природи, майже всі відносяться до антропогенної географії. Тобто, антропогенна географія уже пройшла достатньо складний шлях розвитку. Закономірно, що у її структурі, крім загальної антропогенної географії, почали виокремлювати галузеві науки, зокрема антропогенну геологію [7] і геоморфологію [5], гідрологію і кліматологію та інші, розглянуті детальніше в окремих статтях [3,4]. Однак, закономірної єдності цих галузевих наук і антропогенної географії поки що не прослідковується. Це зумовлено слабкістю розробки і розуміння окремих теоретичних проблем розвитку антропогенної географії. Теорія завжди була «серцем» наукового пізнання. Вона робить практику науково – обґрунтованою і цілеспрямованою. Щоб цього досягти, науковець має володіти «хистом з'єднувати» (О. Гумбольдт) окремі явища у цілісну систему. Спробуємо з цього погляду розглянути окремі сучасні проблеми розвитку антропогенної географії. Однак, спочатку два зауваження.

1. **Необґрунтовано і недоцільно у природничих дослідженнях об'єднувати вишукування з антропогенної географії та антропогенного ландшафтознавства.** «Антропогенна географія вивчає вплив людини на безкомплексну природу, її окремі компоненти; антропогенне ландшафтознавство ту ж проблему вирішує з позиції впливу людини на ландшафтні комплекси» [6, с. 18].

2. **Хоча антропогенна географія самостійна наука, вона одночасно складова природничої географії.** Крім антропогенної географії, природничу формують фізична та історична географії. Антропогенна географія відображає сучасний стан розвитку природничої географії і обов'язково опирається та враховує результати досліджень фізичної та історичної географій [3, 4].

Проблеми, які необхідно вирішувати географії, доцільно об'єднати у такі групи:

– *методологічні.* Ця група проблем зумовлена недостатнім врахуванням розробок наукових концепцій, як приклад, концепція взаємодії суспільства і природи, тісто взаємопов'язаних між собою складових географічної оболонки, що динамічно розвиваються у просторі та часі. Застосування цієї та інших [1, 4] концепцій необхідно в першу чергу при виокремленні та обґрунтуванні етапів, процесів та закономірностей розвитку природничої географії, що дасть можливість правильно зрозуміти «спіраль» розвитку антропогенної географії, виокремити її «рівні» на «вершині» сучасного функціонування природничої географії. Цікавими є також методологічні проблеми *подальшого розвитку* природничої, а у її структурі антропогенної географії, поява нових наук, зокрема конструктивної географії, яка логічно розвивається на основі антропогенної,

класифікація наявних і нових наук сімейства природничих наук, визначення об'єкту їх дослідження, мети та завдань;

– *науково-теоретичні*. Стосуються вирішення проблем простору і часу в яких розвивається антропогенна географія. Проблему часу варто розглядати у трьох аспектах: антропогенна географія як результат послідовного розвитку природничої географії, внутрішні закономірності часового розвитку (етапи, процеси) антропогенної географії та розвиток її галузевих наук.

Пізнання антропогенною географією простору передбачає визначення його меж, форми, цілісності й диференціації, структури, специфічності, виокремлення провідних чинників розвитку у цьому просторі антропогенної географії та її складових; можливостей та обсягів подальших досліджень, а також комплексної оцінки антропогенної природи загалом і її окремих компонентів з метою раціонального використання, перетворення та охорони;

– *методичні*. Складність географічної оболонки, зокрема зумовлена і процесами її антропогенізації, потребує й різноманітних методів її пізнання. Виникає проблема раціонального використання уже наявних (зараз це переважає) та розробка нових методів дослідження антропогенізованого середовища загалом, його антропогенізованих або створених заново геокомпонентів. Ця проблема передбачає систематизацію і класифікацію методів, пошуки оптимального їх співвідношення у процесі пізнання антропогенної природи. На особливу увагу заслуговує проблема відновлення дещо забутих та адаптація до сучасних умов, а також розробка нових методів експедиційних, стаціонарних і експериментально-лабораторних досліджень, методів оцінки сучасних природних умов, моделювання та антропогенно-географічного прогнозування;

– *прикладні*. Об'єднують проблеми, вирішення яких дозволяє запровадити у практику результати теоретичних досліджень із сфери антропогенної географії. Це стосується комплексних кадастрів природних ресурсів задіяних або новостворених у процесі господарської діяльності людини, зокрема України та окремих її регіонів – природних, економічних, адміністративних; участі у розробці загальнодержавної та регіональних схем комплексного природокористування.

Актуальними і не менш складнішими будуть проблеми, що їх розроблятимуть галузеві науки антропогенної географії. Як приклад – агрогеографія: вивчення, оцінка, типологія земель, розробка наукових основ підвищення культури і продуктивності сільського господарства. Нового бачення потребує вирішення проблем прогнозування можливих змін уже антропогенізованої природи, зокрема як України загалом, так і окремих її регіонів, під впливом подальших антропогенних навантажень; проблем моделювання і створення комфортного антропогенізованого середовища для життєдіяльності населення;

– *організаційні*. Першочерговим є вирішення проблеми створення сучасної матеріально-технічної бази географічних (фізико-, історико-, антропо-) досліджень: реорганізація структури наявних та створення нових науково-дослідних стаціонарів і установ комплексного вивчення антропогенізованої природи. Стосовно географічних стаціонарів, зараз найдоцільніший варіант – створення 2-3 стаціонарів (основних) та кількох допоміжних у межах кожної природно-господарської зони. Основні – захід, центр і схід зони; допоміжні – в районах найбільших антропогенних навантажень або в унікальних природних районах [1]. Основні географічні стаціонари працюють за державною програмою, допоміжні – за регіональною.

У групі організаційних проблем беззаперечним є створення державного центру координації всіх досліджень антропогенної природи та впровадження їх результатів у практику; створення державної служби інженерів-географів, які

будуть направляти і контролювати планування і реалізацію процесів природокористування у будь-якому регіоні. Звідси вирішення ще однієї проблеми – визнання і викладання антропогенної географії у вищих навчальних закладах, підвищення рівня підготовки кадрів географів-природників;

– *популяризаційні*. Популяризація досягнень антропогенної географії серед широкого загалу людей, особливо молоді. Це не лише показ результатів досліджень сучасної, переважно, антропогенної природи у засобах масової інформації, але й створення оригінальних науково-популярних, доступних і зрозумілих для людей серій-брошур присвячених природі, населенню й господарству окремих сіл, районів, областей, історико-географічних країв й України загалом. Прикладом таких науково-популярних нарисів є серія «Земля Подільська», яку видають географи Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

**Висновки.** Антропогенну географію необхідно розглядати як самостійну науку, але у складі природничої географії. Об'єктом дослідження антропогенної географії є антропогенізовані або заново створені геокомпоненти, а у майбутньому антропогенна географічна оболонка Землі.

Антропогенна географія тісно взаємопов'язана з антропогенним ландшафтознавством, однак це різні науки: перша – безкомплексна, друга – комплексна. Антропогенна географія складова природничої географії, антропогенне ландшафтознавство – ландшафтної географії.

Серед сучасних проблем розвитку антропогенної географії виокремлюються такі їх групи: методологічні, науково-теоретичні, методичні, прикладні, організаційні та популяризаційні. Їх вирішення – процес складний, однак необхідний у найближчому майбутньому.

1. Денисик Г.І. Антропогенні ландшафти Правобережної України / Г.І. Денисик. – Вінниця: Арбат, 1998. – 292 с.
  2. Денисик Г.І. Антропогенна географія та антропогенна геологія в Україні / Г.І.Денисик // Теоретичні, регіональні і практичні напрями розвитку антропогенної географії та геології. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2011. – с. 5-10.
  3. Денисик Г.І. Антропогенна географія України: становлення та проблеми розвитку / Г.І. Денисик, Л.І. Стефанков, О.П. Чиж // Від географії до географічного українознавства: еволюція освітньо-наукових ідей та пошуків. – Чернівці: ЧНУ, 2016. – с. 59-60.
  4. Денисик Г.І. Природнича географія України / Г.І. Денисик, О.П. Чиж // Наукові записки ВДПУ. Серія: Географія. – 2016. – Вип. 28. - №3-4. – с. 5-9.
  5. Ковальчук І.П. Антропогенна геоморфологія: навчальний посібник / І.П. Ковальчук, О.В. Колтун. – Львів: Вид. центр ЛНУ, 2012. – 193 с.
  6. Мильков Ф.Н. Человек и ландшафты / Ф.Н. Мильков. – Москва: Мысль, 1973. – 222 с.
  7. Паранько І.С. Антропогенна геологія і четвертинна геологія – різні наукові напрями / І.С. Паранько // Теоретичні, регіональні, прикладні напрями розвитку антропогенної географії та геології. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2011. – с.10-18.
- 
1. Denysyk H. Antropohenni landshafyty Pravoberezhnoi Ukrainy / H. Denysyk. – Vinnytsia: Arbat, 1998. – 292 s.
  2. Denysyk H. Antropohenna heohrafiya ta antropohenna heolohia v Ukrainy / H. Denysyk. – Krivii Rih: Vydavnyvchyi dim, 2011. – s. 5-10.
  3. Denysyk H. Antropohenna heohrafiya Ukrainy: stanovlennia ta problem rozvytku / H. Denysyk, L. Stefankov, O. Chyzh // Chernivtsi: GhNY, 2016. – s. 59-60.
  4. Denysyk H. Pryrodnycha heohrafiia Ukrainy / H. Denysyk, O. Chyzh // Naukovi zapiski. Seria: Heohrafiya – Vinnytsia, 2016. – Vyr. 28. – № 3 – 4. – s. 5-9.
  5. Kovalchuk I. P. Antropohenna heomorfolohia / I. Kovalchuk, O. Koltun. – Lviv: LNY, 2012. – 193 s.
  6. Milkov F. Chelovek I landshafyty / F. Milkov. – Moskva: Mysl, 1973. – 222 s.
  7. Paranko I. Antropohenna heolohia i chetvertynna heolohia – rizni naukovi napriamy / I. Paranko // Krivii Rih: Vydavnyvchyi dim, 2011. – s. 10-18.

*Подано до редакції 22.01.2017*

*Рецензент – доктор географічних наук А.В. Гудзевич*